

HALKBİLİMİ
ARAŐTIRMALARI DERNEĐİ
FOLKLOR RESEARCH ASSOCIATION

*uluslararası halkbilimi
araştırmaları dergisi*

Geliř Tarihi: 10.04.2019 Kabul Tarihi:22.05.2019

Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

Cilt:1 Sayı:2 Yıl:2019

Entry Date: 10.04.2019 Accepted:22.05.2019

International Journal Of Folklore Research

Volume:1 Issue:2 Year:2019

Göçmen Türklerin Dile Yansıyan Manifestosu

Dr. Öğr. Üyesi Meryem NAKİBOĐLU¹

Öz

Anadilden başka, iki ya da daha fazla dile sahip olan insanlar konuşurken bazen farkında olmadan, bazen de bilinçli olarak diller arası geçişler yaparlar. Bu geçişler dilbiliminde “Code switching” (Kod kaydırması) olarak tanımlanır. Bu durum çok dilli ve çok kültürlü bir toplum içinde yaşayan Almanya’daki Türkler için de geçerlidir. Almanya’da yaşayan Türkler hem konuşurken hem de yazarken cümle içinde bir anda Türkçeden Almancaya ya da Almancadan Türkçeye kod-geçişi yaparlar. Bu çalışmada “Almanya Türküleri” adlı kitaptan seçmiş olduğumuz üç türkü dilbilimsel bakış açısıyla betimleyici ve niteliksel yöntemler kullanılarak tematik kategoriler yoluyla incelenecektir. Almanya’da yaşayan Türklerin söz konusu kod değişimi ve bu yolla göçmenlerin dile yansıyan manifestosu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kod Kaydırması, Türkçe, Almanca, Pidgin.

The Immigrant Turk’s Reflected Manifesto into Language in Germany

Abstract

Bilingual individuals or the people who have speaks than two languages do transitions unwittingly while speaking. These transitions are defined as “Code-switching” in linguistics. This situation is also pertinent to Turks in Germany who live in a multilingual and multicultural society. The Turks living in Germany do the code-switching Turkish to German and German to Turkey in their sentences while they are speaking and writing. In this study, we will be examined that, the code-switching of Turks who live in Germany, with the analyzing the three Turkish Traditional Musics which choosen from “Almanya Türküleri” with the linguistic approach and through thematic categories using descriptive and qualitative methods obtain to show of code-switching reflection on migrant’s hybrid language manifesto.

Keyword: Code Switching, Turkish, German, Pidging.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi- Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü,
mnakiboglu@adu.edu.tr

Giriş

Düşüncelerimizi, fikir ve duygularımızı ifade etmenin eşsiz bir aracı olan dil, insan varlığının çeşitli yönlerini ortaya koyar ve birçok biyolojik ve kültürel olgunun antropolojik analizine kapı açar. Dilbilimciler kullanımlarına göre dili tek dillilik, çift dillilik ya da çok dillilik olarak tanımlamışlardır. Çok dillilik, “bireyin çoklu dillere hakimiyeti” olarak tanımlanır; kişinin çoklu dilde konuşma ve anlama yeteneğine sahip olma durumunu ifade eder. Literatürde “çift dillilik” terimi neredeyse “çok dillilik” kavramından daha fazla kullanılır ve çok dillilik terimi ikiden fazla dili içerir. Çok dillilik genel olarak dünyanın hemen hemen her ülkesinde, her toplum sınıfında ve her yaş grubunda görülebilecek bir durumdur.

Günümüzde tamamen izole edilmiş bir dil grubunun bulunmadığı genel kabul görmüş bir olgudur. Dillerin tarihinin kesin olarak bilinmemesi, ilk defa nerede ortaya çıktığı ve nasıl kullanıldığının yanı sıra, bir dilin hangi tarihlerde başka dillerle etkileşime geçtiğini saptamak mümkün değildir. Günümüzde başka bir dilden etkilenmemiş, ari kalmış neredeyse tek dilli bir toplum bulmak oldukça zordur.

Tarih sürecinde insanların etkileşimi sonucunda ırklar, kültürler ve diller arasında her dönem karışımlar olmuş, bu süreç insanoğlu var olduğu sürece de devam edecektir. Diller arasındaki etkileşimle oluşan “kod kaydırma davranışı” istemsizce ve bilgi eksikliği sebebiyle gerçekleşiyorsa bu durum dilbiliminde “codeswitsching” veya “codemixing” olarak adlandırılır. Biz bu makalede Türkçede kullanılan “kod kayması” terimini kullanacağız.

Kod kayması daha çok göçmen ailelerde ve eski sömürge ülkelerinde yaygındır. Örneğin Hindistan’da Hindistan İngilizcesi (Hindi-English), Filipinler’de (Tagalog-English) kod kaymasının sıkça görüldüğü dillerdir.

Kod kayması için temel gereklilik çok dilliliktir. En az iki dilde konuşma yeteneğine sahip olan biri, kod kayması olasılığına yol açar. “Kod kaymasının temel nedeni, birincil dil gelişimi döneminde birden fazla dilin edinilmesidir” (Cantone 2007: 3).

İnsanlar, dilleri günlük konuşmada, bazen tek bir kelimedede değiştirebilirler. Kod kayması önceden öngörülen bir olgu değildir. İki ya da daha çok dilli kişiler bir konuşma sırasında, bazen hiç farkında olmadan dillerini değiştirirler. Bunu Türkçeden Almancaya, Almancadan Türkçeye, İngilizceden Fransızcaya, ya da başka dillere geçişlerle yaparlar. Lehçe ve üst seviye (Hochdeutsch/Satandartsprache) dil arasında veya bilimsel dil ile konuşma dili arasında da kod kaymaları mümkündür, ancak bu geçişler nadir görülür.

Konuşmalarda bir dil başlangıç noktasını oluşturur ve daha baskın kalır, buna “Matrix Language”, geçiş yapılan diğer dile ise “Embedded Language” adı verilmektedir. Matrix Dili iletişimin temelini oluşturur. Çok dilli bireylerde diller aynı anda etkindir ve herhangi bir zamanda biri seçilebilir. Ek dilden gelen/getirilen ifadeler matrix dile yerleştirilir. Dilbilimciler bu tür değişikliklerin çoğu kez keyfi olmadığını, konuşmanın durumuna, duygusal katılıma, konuşmanın konusuna bağlı olarak ya da kendi kimliğini ifade etme ihtiyacı gibi durumlarda etkin olduğu görüşündedirler. Söz konusu bu geçişlerde genel olarak dilin üç durumundan söz edilir:

D1: Temel Dil, arkadaşlar, aile vb. çevrelerde kullanılan gayri resmî günlük konuşma dilidir. Yerel değişkenler, argo, kaba sözler vb. D1 kapsamındadır. D1 kamuoyunca prestiji düşük dil durumudur ve ‘doğru dilden sapma’ olarak görülür.

D2: Orta Dil (Mesolect), dilin resmî ortamlarda, eğitimli kişilerce kullanılan türüdür.

D3: Seçkin Dil (Acrolect), dilin en üst düzeyde resmiyete dayalı olarak kullanılmasıdır. Dilbilgisi ve söz varlığında (hypercorrect) biçimler ön plandadır. Çok resmî ortamlarda kullanılan törensel dil tipleri D3 kapsamındadır (Eker, 2007: 128).

Kod kaydırmaca D1 olarak kabul edilen günlük konuşma dilinde gerçekleştirilir. Örneğin, Almanya’da yaşayan, ana dili Türkçe olan bir gencin ikinci dili Almanca olabilir. İkinci dil ev dışında okul gibi resmî kurumlarda kullandığı dildir. Gencin aile/arkadaş çevresinde kullandığı dil ile resmi işlerde kullandığı dil aynı değildir.

İkinci dildeki kavramsal gelişim birinci dildeki kavramsal gelişime olumlu yönde katkıda bulunur. Bu yüzden okuldan gelecek terimler için yalnızca Almanca ifadeler kullanılırken, kişisel dil kullanımlarında Türkçe kelimeler tercih edilir. Ana dilde öğrenilen kavramlar ikinci dilin kullanımında etkili olur. Birinci dil ve ikinci dilin etkileşimi iki dilin benzerlik derecesine ve bireyin bu dillerdeki yeterlilik düzeyi farklılıklarına göre değişebilir. Dil transferi, bir dilde karmaşık bir yapıyla ifade edilebilen bir anlamın diğer dilde daha basit bir yapıyla ifade edilmesi durumunda da gerçekleşir (Yılmaz-Demirel, 2015: 1694).

Dil değişimi, dili kullanan ile muhatapın kişisel yakınlığına (dayanışma/yakınlık/samimiyet) göre değişebilir. Ayrıca, konuşan kişi muhatapının dışında başkalarının konuşmalarını anlamasını istemediği durumlarda bilinçli olarak bir başka dilde kodlamaya gidebilir (<http://home.edo.tu-dortmund.de/~hoffmann/ABC/Mischen.html>).

Bu şekilde yapılan dil teması birçok dil karışımının dilbilimsel tezahürlerinden sadece biridir. Bunlar, sözcüksel ve sözdizimsel düzeyde kelime alışverişi, dil aktarımı, dilsel yakınlaşma, dil uygulaması, dil ölümü, pidginization (karışma) ve creolization’ı da (yerlileşme) içerebilir. Bu nedenlerle literatürde “etiket kodu değişikliği” altında hangi yönlerin özetlenmesi gerektiği konusunda çok az fikir birliği vardır.

Kod değiştirmenin dezavantajları da vardır. Dillerin kasten birleştirilmesinde, çeşitli dilbilimsel uyumsuzluk sorunları ortaya çıkar. Olası dil kombinasyon güçlükleri, dilbilgisi kategorilerindeki alt eşleşmeleri, alt kategori modellerini, morfolojiyi ve deyimsel ifadelerde kendini gösterir.

Söz konusu bu durumu Almanya’ya işçi olarak ilk giden bir Türk’ün konuşmasından alıntıyla göstermeye çalışalım: “Jedes Jahr Kinderlere Türki’de” örneğinde görüldüğü gibi, Almanca bir cümlede Türkçe çoğul eki “ler” kullanılmıştır. Yine aynı cümlede Almanca “in” edatı kullanılması gereken yerde Türkçe ismin “de” hali kullanılmıştır. Yine bir başka Almanca cümlede kod kaydırılması şu şekilde yapılmıştır: “1000 Mark deutsche Geld Mark machen 6000 (...) Lira Türki’da.” (Keim, 1984: 143). Almanca “in” edatının yerine Türkçe “da” eki kullanılmıştır.

“Dil karışımı insanın entelektüel ve ruhsal gelişimi üzerinde zararlı bir etkiye sahiptir” görüşüne karşılık dilbilimci Prof. Dr. Jannis Androutsopoulos, dil karışımının eleştirel olarak algılandığı toplumlarda hâlâ çözülmemiş birkaç iniş olabilir, ancak bilimde çok dillilik ve kod değiştirme her yerde yeterlilikler olarak görülmektedir (Aleric, 2011) der.

Bu makale Almanya’daki Türk sanatçıların müzik parçalarında ve ozanların türkülerinde Türkçeden Almancaya, Almancadan Türkçeye kod kaydırmalarını göstermeyi amaçlamaktadır. Almanya’daki Türk sanatçıların ve ozanların şarkı sözlerinde yaptıkları kod kaydırmalarının

dilbilimsel çözümlerinin günümüze kadar yapılmamış olması nedeniyle bu makale bir ilk olma niteliği taşımakta ve bu açıdan önem arz etmektedir. Eserler betimleyici ve niteliksel yöntemler kullanılarak tematik kategoriler yoluyla incelenmeye çalışılmıştır.

Almanya’da I. Nesil ve Dil Gelişimleri

1960’lardan sonra Anadolu’dan Almanya’ya işçi göçünün başlamasıyla birçok Türk işçisi anadili dışında Türk dil yapısına uymayan Almancayı öğrenmek zorunda kalırlar. Almanca dünya dilleri arasında İngilizceden sonra en çok konuşulan ikinci bilim dilidir (Kırmızı, 2016: 148) ve Hint-Avrupa dil ailesine bağlı bükümlü dillerden olan Germen Dilleri grubuna mensuptur. Bu sebeple Ural-Altay dil grubuna bağlı olan Türkçenin dilbilgisi yapısıyla uyuşmaz. Almanya’ya ilk giden işçiler birbirine uymayan bu iki dili karıştırarak “melez dil” (pidgin) olarak bilinen “Gastarbeiterdeutsch” adıyla da ifade edilen misafir işçi dilini oluştururlar. “Gastarbeiterdeutsch” dil edinimi araştırmalarında “kontrolsüz bir biçimde konuşulduğu” vurgulanan 1950-1970’li yılların ortalarına kadar Almanya’ya çalışmak için giden misafir işçilerin kullandıkları dilin tanımlanmasıdır (Keim, 2002: 138).

Gastarbeiterdeutsch’un homojen bir dil biçimi olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu dil az ya da çok olarak Almancanın basitleştirildiği, karışıma uğradığı değişikliklerden meydana gelmiştir. Diğer karışım dillerinde olduğu gibi lügati sınırlıdır, tekli dil biçimleri genelleştirilme üzerinedir. Dilbilimci Keim, Gastarbeiterdeutsch için şunları söyler:

“Giderek, artan bir şekilde farklı morfem sözdizimsel alanlarda zorlaştırmalar olduğu kanaatindeyiz, örneğin ‘isim tamlaması’ önceleri yalnızca isimle oluşturulabilmekteyken, daha sonra isim aracılığıyla belirtili cümle, sıfat ya da açıklama cümlesi kullanılmaya başlanılmıştır. Bir diğer başarı da giderek genişleyerek artan oranda sözcüklerin semantik farklılaşmasıdır” (Keim, 1984: 25).

Bu dilde bazı basit sözdilimsel yapılar kullanılır. Misafir işçilerin Almancası çok basit bir şekilde günlük Almanca konuşma ihtiyaçlarına yeterli gelmektedir Hadumod Bußmann’a göre “Gastarbeiterdeutsch” şu şekilde de tanımlar: “1960’lı ve 70’li yıllarda göçmen işçilerin sayısının ve nüfus oranlarının yüksek olması nedeniyle Almanya’da karışım dil (Pidgin) çeşitliliği artmıştır. Bu diller basit cümle yapılarıyla, sınırlı kelime dağarcıklarıyla, Almanca sözcüklerdeki fazlalık olarak görülen kısım ve eklerin atılmasıyla, kullanılmayan tanım ve artikelleriyle, edat, bağlaç ve fiil çekimleriyle kendilerine özgü olduklarını belirtmek için Gastarbeiterdeutsch adıyla tanımlanmıştır. Tüm bu özellikleriyle genel olarak ilgili çıkış dillerinden (Yunanca, İtalyanca, Portekizce, Sırpça, İspanyolca ve Türkçe) bağımsız ve farklı özelliklere sahiptirler” (Bußmann, 1990: 262-263).

Bußmann’ın bu tanımı ve diğer tanımlardan yola çıkılarak Gastarbeiterdeutsch’un, zor dilbilgisi kurallarının basitleştirilmek suretiyle daha kolay kullanılacak kuralların oluşturulduğu, temel Almanca dilbilgisinin yumuşatılarak, birçok yabancı işçinin günlük çalışma ve yaşantılarında kullanabileceği basit bir dil olduğu, yabancı işçilerin bu dili kullanmaları neticesinde kontrolsüz bir biçimde dil edindikleri ifade edilebilir.

Almanya’ya göç bağlamında ilk kod kaymaları misafir işçi diliyle başlar. Bu nedenle misafir işçi dilinin bilinmesinde yarar vardır. İlk nesil göçmen işçilerin günlük Türkçe konuşmaları incelendiğinde kod kaymalarının oldukça sık bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Kod kaydırmaları daha çok Türkçe konuşmalarda görülmektedir. Türkçe cümlelerde daha çok Almanca isimler kullanılmaktadır ve kullandıkları kelimelerin çoğunlukla isimlerden oluştuğu

görülmektedir, bunlar: “Bahnhof, Kollege, Meister, Krankenhaus, Arbeitsamt, Urlaub, Versicherung, Arbeit, Landratsamt, Urlaub, Heim, Krankenkasse...” (tren istasyonu, iş arkadaşı, sahibi, ustabaşı, izin, sigorta, iş, ekmek, vatan, yurt, hasta, sağlık sigortası...) gibi sözcüklerdir. Almanya’da kullanılan misafir İşçi dili de bazı ölü diller gibi geçmişte kalmıştır.

Üçüncü Nesil ve Dilleri

Doğan Aksan’a göre; toplumlararası ilişkilerde belirli mallara, araç ve gereçlere, kişiye ve topluma ilişkin kavramlar olarak kullanılan sözcüklerin, dilin ses, biçim, sözdizimi öğelerinden daha fazla yer alması dilin değişiminde etkili olmuştur (Aksan, 2009: 25). Almanya’ya göç eden Türklerin dil değişimleri de ilk nesille birlikte başlamış ve nesilden nesle devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Üçüncü ve dördüncü neslin büyük bir ustalıkla kullandıkları dillerde aldıkları eğitimin de etkisiyle zengin bir dil repertuarı vardır. Almanlarla günlük Almanca, Türklerle Türkçe konuşurlar. Eğitim dilleri ve ev dışında konuştukları dil Almanca olduğu için Almanca öğrenmeleri Türkçeden daha kolaydır. İki dilli konuşmacılarla, doğal olarak kendilerini en rahat hissettikleri Almanca-Türkçe karışım dillerini kullanırlar; bu onların doğal dilidir, bu onların "Mischmasch/birbirinden farklı olan dillerinin karışımı", "Mixmax/Karışım", "Mischsprache/karma dil" gibi terimleri olan doğal dil biçimleridir. Bu çerçevede kendi dilinin karışımı da büyük oranda yapılandırılmıştır. Dilbilgisi yönü henüz kendi türünü oluşturmasada, çoğu konuşma dili kalıpları çok yaygındır, ancak düzenli değildir (Keim, 2008: 446). Dilbilgisel yönleri henüz kendi çeşitliliğini teşkil etmesede, çoğu konuşma dili örüntüleri çok sık meydana gelir, ancak düzenli olarak sosyo-dilbilimsel yönler altında olmamakla birlikte, belirli bir sosyal gruba ait bağımsız bir ifade biçimine sahiptir.

Mannheim Üniversitesi “Kanak Dili” araştırma projesinin sözcüsü Prof. Werner Kallmeyer’in bu konudaki görüşleri ise şöyledir: “Konuşulmakta olan bir dilde çok farklı kullanım tarzları, konuşma biçimleri, değişik şiveler ya da dilin standart biçiminde değişimler gerçekleşebilir. Tüm bu farklı algılamalar dildeki değişimler olarak tanımlanır. Birden fazla dili konuşanlar, en azından konuştukları iki dilin Almanca veya Türkçe sözcük biçimini değiştirerek kullanırlar. Çok dilli olanlar, konuştukları dilde ifade edemedikleri bir durumu daha iyi bildikleri diğer dildeki kelimeyle ifade ederler. Bunu nadiren de olsa her iki dildeki karşılığını bildikleri halde bilinçli olarak yaptıkları da olur, bu yolla karışım diller farklı kültürler arasında sosyal kimliğin sembolü olarak ifade edilir: Kalabalık bir metro aracında, insanlar arasında küfretmek istediklerinde ya da bir gruba ait olduklarını göstermek için yapmaları gibi. Bu tür durumlarda özellikle kullanılan dil “Kanak Dili”dir. Bu dilin cümle yapısında standart Almanca kuralları yumuşatılır, Almanca öğeler azaltılır ve Almanca-Türkçe sözcük karışımı kullanılır.” (Kanak Sprak als Ausdruck Sozialer Identität, <http://www.wissenschaft.de/wissenschaft/news/drucken/157808.html>).

Bu dil günümüz Almanya’sında yabancı gençler arasında konuşulmaya devam etmekte, diller arası kod kaymaları da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kod kaydırmalarına örnek olması açısından kısa bir diyalogu örnek vereceğiz:

01 WE: wer hat was! das mein ich!

02 AM: die adressenliste!

03 WE: ja

04 BI: ich hab eine zuhause!

05 OL: bak!

06 OL: zuhause'de olduğunda burda olduğunu

07 OL: söylüyorsun burda olduğunda zuhause'de

08 OL: olduğunu söylüyorsun! olur mu! (Cindark, 2013: 130)

Dil ve Kod Kaydırma İşlevleri

Dil, kişiler arasında iletişimi sağlayan en önemli araçlardan biridir. Dil, her şeyden önce sürekli gelişim gösteren canlı bir varlıktır ve farklı işlevleri vardır. Dilin işlevlerini bilgi aktarma işlevi, göndergesel işlev, üst dil işlevi, heyecana bağlı işlev, alıcıyı harekete geçirme işlevi, kanalı kontrol işlevi ve şiirsel işlev olarak sıralayabiliriz.

Halk ozanları, sanatçılar, politikacılar, hatipler bu işlevleri en iyi şekilde kullanan kişilerdir. Konuşmacılar dinleyicileri etkilemek için konuşurlarken her an bu işlevlerin birinden diğerine geçebilirler. Yani konuşulan dil her zaman aynı değildir; farklı ortam ve durumlara bağlı olarak değişir; bir dil durumu yerini sürekli biçimde başka bir dil durumuna bırakır (Eker, 2007: 128).

Kod kaymalarına geçmeden önce diller arasındaki kod kaydırma işlevlerine değinip türkülerini ona göre analiz etmek daha isabetli olacaktır.

Yönerge İşlevi: İnsanlar, diğer insanları konuşmaya dâhil etmek veya dışlamak için dili değiştirirler.

Açıklayıcı/Etkileyici İşlevi: İnsanlar kimliklerini farklı şekilde ifade etmek için konuştukları dile bir başka dili yerleştirirler.

Başvuru Fonksiyonu İşlevi: Birisi bir fikri bir dilde kolayca ifade edemiyorsa, anlatmak istediğini daha kolay ifade edebilmek için bir başka dile geçer.

İlişki İşlevi: Bazen konuşmacı anlatmak istediği durumu vurgulamak için her iki dilde geçişler yapar.

Üst Dil İşlevi: Diğer dilde bir şey bildirmek veya diğer dilde bir şey hakkında yorum yapmak için dil değiştirilir.

Şiirsel İşlev: Konuşmacı bazı kelimeler söyler ve eğlence ya da eleştiri için yerleşik dilde edebi şakalar yapar.

Kod değişimlerinde cümleler arası geçişler yapılır. Örneğin, cümleye Almanca başlayıp Türkçe bitirmek gibi. Bazen de cümle içi geçişler yapılır. Bu tür kod kaydırmalarında cümleye baskın dilde başlanır, bir başka dile geçilir, cümle bitmeden tekrar baskın dile dönüş yapılır. Mesela, bu dil kayması Almanca-Türkçe-Almanca şeklinde gerçekleşir. Örneğin: “Bugün krank aldım.”

Sıra dışı ya da “Etiket Değiştirme” ile ise, bir dilden bir etiket başka bir dile eklenir. Örneğin, İngilizceden Almancaya kelime kaydırması yapılır.

Kod kaydırma durumları ise, genellikle şu şekilde yapılır: Cümle içindeki tüm kelimeler tek bir dilde söylenir, cümlenin en sonuna eklenen dil konulur. Örneğin: “Ich liebe dich! Anladın mı?” gibi.

Kod kaydırma durumları genellikle şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

Kesişmeyen Kod Değiştirme: Cümleye dikkat çekmek için yapılır (İlişkisel İşlev).

Kasıtlı Kod Değiştirme: Akademik ilişkilerle ilgili kelimeler genellikle İngilizce olarak söylenebilir.

Geçişsel Kod Kaydırmaca (Intrasential Switching): Duyguların yabancı dilde, verilmek istenen mesajın ise ana dilde yapılması durumudur.

Ekstra Cümle Değiştirme (Extra-Sential Switching/Tag Switschin) ve

Aynı tür etiket değiştirme (Some of Tag Switching) ile de kod kaydırmaları yapılır. (Code switching, <https://www.youtube.com/watch?v=7Na4UvRIhu4>).

Şiirsel Metinlerde Kod Kaydırma

Avrupa Topluluğu Türkiye Bağımsız Komisyonu'nun raporuna göre, günümüz Avrupa'sında yaklaşık 3,8 milyon Türk vatandaşı yaşamakta ve Avrupa Türklerinin dörtte üçü de Almanca konuşmaktadır. Almanya Türk göçmenleri için öncü göç merkezi rolü oynamaktadır (Greve, 2009: 115).

Bu nedenle Almanya'da söylenen gurbet türküleri Avrupa'nın diğer ülkelerinde yaşayan tüm gurbetçilere de hitap etmektedir. Diğer ülkelerde yaşayan ozanların konuları da Almanya'dakilerle paralellik gösterir ve kod kaymaları onların eserlerinde de görülür. Viyana'da yaşayan Aşık Emircan'ın "Avrupa'da kebabçıyım duyduz mu duyduz mu?" adlı parçasından bir dörtlüğünü örnek vermek istiyoruz:

“Emircanım neler geldi başıma
Finanzamt Krankenkassa şaştı işime
Hâkim savcı bile düştü peşime
Avrupa'da kebabçıyım duyduz mu duyduz mu?”²

Diğer bir örnek ise Hollanda'dan, Ozan Çelebi'den. Çelebi, yaşadığı Hollanda da Ozan Çelebi Kültür Merkezinde Avrupa'da doğan genç Türk nesline kültürlerini unutmaması için çalışmalarını sürdürmektedir. Ozan Dursun Çelebi'den "Doğum Günü Türküsü":

“ık ben yerdik eyin mart
Agtin fertig sadirdag
Sondag mendag dinisdag
Demis herin guyidag
Ali mensin guyidag”³

Almanya'da yaşayan Türk sanatçı ve ozanlarının söyledikleri türkülerin konusu genellikle sosyal içeriklidir. Biz bu makalede türkülerin temasından ziyade iki dil arasında gerçekleştirilen kod kaymalarını incelemeye çalışacağız.

² Ömer Karataş (Aşık Emircan 1952-), Viyana /Avusturya'da yaşıyor. Erzurum Hasankale'lidir. Yaptığı müzik uyaklarında Erzurum şivesini Almancaya uyarlamıştır.

³ Dursun Çelebi (Ozan Çelebi 1948-). Roermond/ Hollanda, Erzurum Oltu'ludur.

Türkçe ve Almancanın etkileşimi sonucunda diller arasında kod değişimleri gerçekleşmiştir. Etkileşimsel toplum dilbilim alanında genel olarak paylaşılan düşünce, konuşmanın toplumsal etkileşimin bir ürünü olduğu ve dilin bu etkileşimi yansıtacak biçimde yapılandığını gösterir.

Seçtiğimiz türkülerdeki kod kaydırmalarını incelemeye geçmeden önce bir konuya dikkat çekmek istiyoruz. Seçtiğimiz parçaların yer aldığı “Alamanya Türküleri” eserinin adındaki “Alamanya” terimidir. Anadolu insanının Almanya’yı “Alamanya” olarak telaffuz etmesi oldukça ironiktir. Anadolu irfanında “ala” sözcüğü, bir şeyin niteliği konusunda tam karar verilememişliği ifade eder. Ala ne tam siyahtır ne tam beyaz ne tam iyidir ne tam kötü. Bir ülkenin ismine bir a harfinin ilavesiyle Alamanya bir yandan ekmek, aş, iştir, diğer yandan hasret, gurbet, ayrılıktır. Burada önemli bir şekilde şiirsel işlevli bir anlam kaydırması yapılmıştır.

“Liebe Gabi/Sevgili Gabi” Parçasının Analizi

Almanya’daki Türk sanatçılar yaptıkları müziklerle, söyledikleri ezgilerle hüznü, hasreti, umudu, ümitsizliği, vatan özlemini, parçalanan aileleri, Almanya’da değişen koşulları, Almanlarla olan ilişkileri, derin acıyı, kültürlerin karşılaştırılmasını, Alman kadınlarla evlilik gibi ilişkileri, işçilerin konuşmalarında kullandıkları Almanca sebebiyle alaya alınmasını, Alman toplumuna uyum problemlerini, yurda geri dönüşü, ırkçı saldırıları, Meister’e ve Almanlara duyulan öfkeyi anlatırlar.

Bu ezgilerden doğan müzik hüznün müziğidir. Türk işçiler müziklerini genellikle geceleri kaldıkları Heimlerde (yurt), hemşerileriyle buluştukları kahvehanelerde, özel gecelerde icra ederler. İcra edilen bu müzik türü, halk müziği formundaki geneli doğaçlamaya dayalı türkülerini kapsar.

Almanya’da gurbet türkülerinin en çok söylendiği, çok sayıda kaset ve plakların yapıldığı dönem 1972-1995 yılları arasındadır. Bunların zirvede olduğu dönem ise 1975-1980 yılları arasındadır. İncelediğimiz “Liebe Gabi” Derdiyoklar müzik grubunun 1981 yılında yayımlanan “Yaşayın Hayvanlar” isimli albümünden bir parçadır. 70’lerin sonundan itibaren Almanya’da disko-folk türü parçalarıyla epeyce popüler olan Ali Ekber Aydoğan ve İhsan Güvercin’den oluşan grup bu şarkılarında Almanya’daki yabancı düşmanlığını konu edinir. “Derdiyoklar” grubunun söyledikleri “Liebe Gabi” parçası üzerinde kod kaydırma işlevlerin analizi şu şekildedir:

Liebe Gabi/Sevgili Gabi

Komm zu mir gel yanıma le le liebe Gabi

Etwas derdim var zu dir le le liebe Gabi

Dert anlatmak zor deliye le le liebe Gabi

Bilerek yaşamak varken le le liebe Gabi

Helmut Kohl und Strauss le le liebe Gabi

Wollen Ausländer raus le le liebe Gabi

Biz de insan değil miyiz le le liebe Gabi

Severek yaşamak varken le le liebe Gabi

Şimdi bir de vize çıktı le le liebe Gabi

Nice gönülleri yıktı le le liebe Gabi

Gurbetçiler dertten bıktı le le liebe Gabi

Gülerek yaşamak varken le le liebe Gabi

Derdi yoklar böyle gitmez le le liebe Gabi

Almanya'da baskı bitmez le le liebe Gabi

Ich liebe dich demek yetmez le le liebe Gabi

Ölerek yaşamak varken le le liebe Gabi

(Öztürk, 2001: 177)

'Gabi' adı Alman toplumunu sembolize eder. Gabi nezdinde Almanların Türklere uyguladığı zulüm ve caydırma politikasına gönderim söz konusudur.

Metnin bütününden xenophobia/yabancı düşmanlığı çıkarımı yapılabilir.

Şiir ve reklam metinlerinde çokça kullanılan koşut yapı tekrarları metnin akılda kalıcılığına katkı sağlamış, uyak sağlama adına zaman zaman Almanca sözcükler seçilmiştir: Helmut Kohl und Strauss le le liebe Gabi Wollen Ausländer raus le le liebe Gabi dizelerindeki Strauss/raus örneğinde olduğu gibi. Elbette ki tarihsel bir olguya yapılan gönderimin orijinal ve hafızalara yer etmiş biçimiyle ifadesi en tabii ve etkili yoldur.

'Bilerek yaşamak varken', 'Severek yaşamak varken', 'Gülerek yaşamak varken', 'Ölerek yaşamak varken' gibi koşut dilsel yapı tekrarları anlamsal yapıyı desteklemekte, dinleyicide bilgiyi kalıcı hale getirmektedir.

'Le, le' nidaları yaygın olarak Türkçe türkülerde coşkunun, ağıtlarda ise bir acınmanın ifadesi biçiminde kullanılır. Burada üzüntünün ifadesi yanında daha çok uyak kaygısıyla ses benzeşmelerinden yararlanma adına 'le le liebe' birlikte kullanılmıştır. Her dize sonunda tekrar edilen 'Le le liebe Gabi' metnin tonunu yükselten bir işleve sahiptir.

Metnin bütününde 'zulüm, acı, nefret' gibi motiflerle örüntülenmiş, 'yabancı düşmanlığı', 'vatan hasreti' gibi izlekler mevcuttur. Şarkı sözlerinin başından sonuna kadar farklı çağrışımlar içerdiği görülmektedir.

"Bilgi aktarma işlevi" iletinin, dilin göndergeyi olduğu gibi ifade etmesi amacıyla oluşturulmasıdır. Bu parçada sanatçılar eski Alman Başbakanı Helmut Kohl (1930-2017) ve Bayern Eyaletinin eski başkanı Franz Johann Strauss'un (1915-1988) "Ausländer raus!" "Yabancılar dışarı!" sözlerini Gabi nezdinde Alman toplumuna ileterek bilgi aktarma işlevi yerine getirirler.

İletişimde bilgiler alıcıya nesnel bir anlatımla aktarılmaktadır. Bu, dilin göndergesel işlevde kullanıldığını gösterir.

Bu şarkı sözlerinde dil heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır. Coşku işlevi her cümlenin sonunda “le le liebe Gabi” sözleriyle tekrarlarla yapılmıştır ve bu ifade baskın biçimde üzüntüyü yansıtmaktadır.

Şiirsel işlevde ileti ise, bir anlam aktarmaktan çok, karşı tarafta farklı çağrışımlar uyandırmak için yapılmıştır. Bu durumda ileti, kendi dışında herhangi bir şeyi, herhangi bir olguyu ifade etmez ya da yansıtmaz. Objeye, iletinin kendisidir ancak bu; iletinin insandan, hayattan ve yaşanandan soyutlanması demek değildir. Burada sanata özgü gerçeklik söz konusudur.

Alıcıyı harekete geçirme işlevi ile amaç, alıcıda bir tepki ve davranış değişikliği oluşturmaktır. İleti, alıcıyı harekete geçirmek üzere düzenlenmişse dil alıcıyı harekete geçirme işlevinde kullanılmıştır. Bu işlevde amaç, alıcıda bir tepki ve davranış değişikliği oluşturmaktır. Bu işlevi yaparken de diller arası kod kaydırmaları sıkça kullanılmıştır. Aynı cümle içinde Almanca başlanıp Türkçe bitirilmiştir; ya da Türkçe başlanıp Almanca bitirilmiştir. “Komm zu mir, gel yanıma” sözleriyle alıcıyı metne dahil etme, harekete geçirme işlevi gerçekleştirilmiştir. Kod kaydırmada cümleler arası geçiş yapılmıştır.

“Liebe Gabi” parçasında pidgin (melez) dil karışımı vardır. İlk paragrafta Almanca başlanıp “komm zu mir” Türkçe kod kayması yapılmış, “gel yanıma” cümle sonu yine “Liebe Gabi” Almanca olarak bitirilmiştir. “Liebe Gabi” her dörtlüğün sonuna eklenerek yönerge işlevi yapılmıştır.

“Meister’in Yüzü Gülmez” Parçasının Analizi

Meister’in yüzü gülmez

İşçinin derdini bilmez

Yabancıyı Alman sevmez

Meistero Meistero

Meistero Meistero

İşçi senden ne istero

Baksan suratı sararmış

Kötüyü söylemek yararmış

Nice (domuzlar) ipsizler türemiş

Gurur duymaz Meistero

Vorarbeito yarı yapar

Avantacı baştan teper

İçki diye insan satar

Olur dümbük Meistero

Karakter sıfıra inmiş
İnsanlıktan geri kalmış
Yapamadıkları kalmamış
Hiç utanmaz Meistero

Cuma (Sefil) insanlık ararım
Kendi yaramı sararım
Huzuru yurтта ararım
Sen kal burada Meistero
Geber ye Meistero...
(Öztürk, 2001: 178-179)

Bireylerin dili öncelikle aile ve yaşadığı sosyal çevre içinde şekillenir. Fertler mesaj vermek için, dili daha etkin kılabilme ve karşı taraftan anlaşılabilme için kod kaydırması yaparlar. Kendisi de Almanya’da işçi olarak çalışmış olan Âşık Sefil’in sözlerinde de görüldüğü gibi içinde yaşadığı Alman toplumu onun dilini biçimlendirmiştir. Dil, toplumu; toplum dili biçimlendirir (Eker, 2007: 127).

‘Meister, colega’ Türklerin Almanya’da öğrendikleri ilk sözcüklerdir. İşyeri ortamında çokça tekrarlanmadan kaynaklanan bir “dilde yer etme” söz konusudur. Yine uyak yapma adına Meistero/istero/vorarbeito yapılarıyla her iki dilde de olmayan sözcük üretme biçimleri gerçekleştirilmiştir.

Dilin şiirsel işlevinin gerçekleşmesinde alışılmamış bağdaştırmaların “eşdeğerlilik ilkesinin seçme ekseninden birleştirme eksenine aktarılmasıyla” oluşturulduğu görüşü, araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Alışılmamış bağdaştırmaların belirgin özelliği, dilde ilk kez oluşturulmaları şair/yazara özgü olmaları ve estetik bir değer taşımalarıdır (Toklu, 2013: 32) Meistero/istero/vorarbeito örneğinde olduğu gibi.

Bu parçada baskın dil Türkçedir. Almanca olan “Meister” (ustabaşı) ismi ismin sonuna “o” sesli harfi getirilerek “Meistero” olarak değiştirilmiştir.

Yine Almanca “Vorarbeit” (ön çalışma) ismine “o” sesli harfi getirilerek “Vorarbeito” olarak değişime uğratılmıştır. “Meistero” ismine uyak uyumu için Türkçe “istemek” fiiline Türkçeye uymayan “o” sesli harfi getirilerek “istero” şeklinde değiştirilmiştir.

Tüm parça boyunca üstdil işlevi yapılarak vurgular ustabaşına yapılmıştır. İşçilerin, çalıştıkları yerlerde doğrudan muhatap oldukları Meisterler (ustabaşı) yukarıda belirtilen tavrın boy hedefi haline getirilip öfke onlara yöneltilmiştir.

İşçi her türlü hakarete layık gördüğü Meister’i etkileyemeyince, huzuru memlekete dönüşte arar (Öztürk, 2001: 82) Bu sebeple cümleye dikkat çekmek için İlişkisel İşlev yapılmıştır.

Sorumluluk duygusuna sahip olan sanatçılar yaşadıkları toplum içindeki olaylara duyarsız kalamayıp, toplumda yaşanan yanlışlıkları, eksiklikleri söyledikleri müzik parçalarına konu edinmişlerdir. Bu parça da onlardan biridir.

“Ulan Alamanca Germanca” Parçasının Analizi

Ulan Alamanca Germanca

Konuşup anlayamadım seni

Boğazımda laflar tıkanır kalır

Meister başlar dır dır dır

Asıktı suratı konuştu bana

Sevindim benimle konuştuğuna

Anlamışım gibi hepsine ja ja ja

Türkçe olsaydı başlardım dır dır dır

Du krank warum dedi

Tu sana ben de varım dedim

Ağzı kalabalık tercüman geldi

Tercüman Meister başladı dır dır dır

Elinde kağıtlar sekreter bana

Çıkış verilmiş dedi kolega sana

Gözümde beş nüfus canlandı

Eve girdim karı başladı dır dır dır

(Öztürk, 2001: 214)

Misafir işçilerde dil öğrenme süreci önce vücut diliyle kendini anlatmayla ya da söylenen her şeye, başını öne eğerek “Ja!” demeye başlar. Almanca bilmeyen misafir işçi tam da işverenin istediği gibi bir işçidir, itiraz etmez, sorun çıkarmaz, “Nein!” dese sınır dışı edilmekten korkar, deyim yerindeyse “Ağzı var, dili yoktur!” Çok bunalıp “Nein!” dese bile, şikâyetini anlatacak cümle kuramaz. Kelimeler ve kısa cümleler zamanla gelir (Nakiboğlu, 2016: 46).

Bu parçada da, daha önce de bahsettiğimiz gibi misafir işçilerin sıkça kullandıkları (Kollege, Meister, krank, ja) gibi Almanca isim, fiil ve ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Etkin dil Türkçedir. Kod kaydırmada ise hitaplar Almandır, “Kollege” ve “Meister” örneğinde olduğu gibi.

Bu parçada üçüncü kıtanın ilk dizesi misafir işçi diliyle yazılıp söylenmiştir; “Du krank warum?” (Sen, hasta, neden?) Fiilin özneye göre çekimlenmediği görülmektedir; bu nedenle kullanılan Almanca dilbilgisel açıdan hem eksik hem de yanlıştır. Semantik olarak anlaşılmaktadır.

Bu parçada çok fazla kod kayması görülmemektedir. “Meister başlar dır dır dır”, “Türkçe olsaydı başlardım dır dır dır”, “Tercüman Meister başladı dır dır dır”, “Eve girdim karı başladı dır dır dır” her dize sonunda tekrar edilen ‘dır, dır, dır’ metnin tonunu yükselten bir işleve sahiptir.

Almanya’da yapılan gurbet türkülerinde muhatap olarak kesinlikle birini/birilerini öngören bir dil tavrı görülür. Hatta öngörülen varlık salt insan olmak zorunda değildir; bu varlık cansız doğa ya da tüzel kişilik olarak Almanya ve yahut da soyut bir kavram (felek, yabancı, Almanca) olabilir (Öztürk, 2001 65). Muhatap alınan bu öğeler bu parçada olduğu gibi kişileştirilmiştir.

Sonuç

Dilbilimde “kod kaydırma” terimi, “konuşmacının bir ifade içinde veya bir metin/diyalog içinde bir dilden diğerine geçiş işlemi” olarak tanımlanmıştır. Bu tür değişikliklerin bazen bir konuşmanın, bir cümlenin veya bir kelimenin içinde gerçekleştirildiği de görülmüştür. Aynı zamanda benzer şekilde yazılı olarak da ortaya çıktığı ve kod değişikliğinin genellikle içeriğe bağlı olduğu görülmüştür.

Dillerin karıştırılması çok dilli topluluklarda ve gruplarda yaygın bir olgudur. Bu fenomen önceleri bir eksiklik olarak görülmekteyken, günümüzde farklı konuşma modlarına uyum sağlama ve belirli bir iletişim durumunun gerekliliklerini özelliklerine uygun bir şekilde ele alma becerisi olarak kabul edilmektedir.

1960’li yıllardan sonra göçle birlikte türkülerinin konusunun değiştiği gibi, göçmenlerin dillerinde de değişiklikler olmuştur. Gurbet konulu türkülerin oluşumunda Türk işçilerin Almanya’ya göç etmesi ile birlikte yaşadığı sıkıntılar, zulüm, nefret, yabancı düşmanlığı, vatan hasreti, kültürel çatışmalar gibi motifler de bir tür manifesto olarak türkülere yansımıştır.

Almanya’daki göçmen işçilerle birlikte dilde kod kaymalarının “Misafir İşçi” diliyle başladığı, ikinci, üçüncü ve dördüncü nesilde yaygın bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Almanya’da yaşayan Türk sanatçıların da diğer Türk vatandaşları gibi kod kaydırmaları yaptıkları incelediğimiz her üç eserde de görülmektedir.

Çok dilli toplumlarda yaşayanların bu tür diller arası geçişler yapmaları gayet doğaldır. Göçmen Türkler de duygularını kod kayması olarak nitelediğimiz bu yolla bir “dil manifestosu” olarak ortaya koymuşlardır.

Almanya’da yaşayan Türklerin kendilerine özgü şekilde oluşturdukları kod kaymaları ile ortaya koydukları bu dil manifestosunun, yetkililerce empati yoluyla duyulmadıkça, yaşadıkları güncel sorunlar çözümlenmedikçe gelecekte de devam edeceği ve benzer şekilde er veya geç iki dilliliğin olduğu diğer toplumlara da yansıtacağı öngörülmektedir.

Akademik çevrelere, yetkili siyasal ve toplumsal kurumlara düşen görev, bu sese kulak vererek toplumsal huzur ve barışı sağlamak olmalıdır.

Kaynakça

Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, 1.2.3. Ciltler, 1.Bölüm, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bußmann, H. (1990). Lexicon der Sprachwissenschaft, (2. Auflage), Stuttgart: Kröner Verlag:

Cantone, K. F. (2007). Code-Switching in Bilingual, Springer Netherlands: Springer.

Eker, S. (2007). Toplum-Dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı, Gazi Türkiyat, ss:127-135.

Cindark, İ. (2013). Deppermann, Arnulf (Hrsg.): Das Deutsch der Migranten. Deppermann, Arnulf

(Hrsg.): Das Deutsch der Migranten, Deutsch-türkisches Code-Switching und Code-Mixing in einer Gruppe von akademischen Migranten der zweiten Generation, Berlin/Boston: de Gruyter.

Greve, M. (2009). “Music in the European-Turkish Diaspora”- Music in Motion Diversity and Dialogue in Europa (Bernd Clausen, Ursula Hemetek and Eva SÆther), Bielefeld transcript Verlag.

Keim, I. (1984). Untersuchungen zum Deutschtürkischer Arbeiter, Tübingen: Narr Verlag.

Keim, I. (2002). “Sprachvariation und Bedeutungskonstitution. Die Verwendung von Fogasy, Thoma

(Hg.): Bedeutung. Wie Bedeutung im Gespräch entsteht. Tübingen, Gastarbeiterdeutsch in Gesprächen junger Türkinnen” In: Deppermann, Arnulf/Spranz-Fogasy, Thomas (Hrsg.): bedeuten: Wie Bedeutung im Gespräch entsteht. Tübingen: Stauffenburg, pp. 134-157.

Keim, I. (2008). Die türkischen Powergirls lebenswelt und kommunikativer Stil einer Migrantinnengruppe in Mannheim, 2. Auflage, Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Kırmızı, B. (2016). Göçmen Türklerin Almanya’da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü, Journal of

Turkish Language and Literature, Volume:2, Issue: 3, Summer (145-156)

Nakiboğlu, M. (2016). Almanya’daki Göçmen Gençlerin Dili Kanakça/İch Bin Kanak, Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.

Öztürk, A. O. (2001). Alamanya Türküleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Toklu, O. (2013). Dilbilimine Giriş, 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yılmaz, M. Y., Demirel, G. (2015). İki Dillilik Üzerine, International Journal of Languages’ Education and Teching, Mannheim, pp 1693-1701.

İnternet Kaynakları

Aleric, N. (2011). Code-Switching, die alltägliche Praxis mehrsprachig lebender Menschen, verschiedene Sprachen miteinander zu vermischen, ist eine Kompetenz, kein Unvermögen, <https://www.fluter.de/das-beste-aus-allen-welten>, Alıntı Tarihi: 22.03.2019

Kanak Sprak als Ausdruck Sozialer Identität, <http://www.wissenschaft.de/wissenschaft/news/drucken/157808.html>

Code switching, <https://www.youtube.com/watch?v=7Na4UvRIhu4> , Alıntı Tarihi: 29.03.2019